

O osobowości ludzkiej. W trzydziestą rocznicę śmierci Stanisława Ossowskiego

Autor tekstu: **Krystyna Skurjat**

7.11.1993 r minęła trzydziesta rocznica śmierci Profesora Stanisława Ossowskiego, wybitnego reprezentanta polskiej myśli społecznej, autora studiów z zakresu socjologii, metodologii nauk społecznych, filozofii, estetyki, badacza ruchów społecznych i ideologii, publicysty.

Za zawodowy obowiązek uczonego, zwłaszcza humanisty badającego świat idei, wartości, poglądów S. Ossowski uznawał nieposłuszeństwo w myśleniu. W „Przeglądzie Kulturalnym” (1956, nr 13) pisał, że uczonego nie powinien być posłuszny „ani synodowi, ani komitetowi, ani ministrowi, ani cesarzowi, ani Panu Bogu. Jeżeli jest posłuszny, jeżeli poglądy swoje zmienia na rozkaz, albo jeżeli myśl jego nie jest w zgodzie z jego słowami, sprzeniewierza się swoim obowiązkom”. Wierność prawdzie i intelektualna uczciwość S. Ossowskiego sprawiły, że pozostaje on wielkim autorytetem naukowym i moralnym.

Jego dorobek twórczy zawiera niezwykle rozległą gamę problemów teoretycznych i metodologicznych związanych z problematyką człowieka, społeczeństwa i państwa. W niniejszych rozważaniach skupimy uwagę na niektórych aspektach problematyki osobowości rozpatrywanej na szerokim tle procesów cywilizacyjno-kulturowych.

Współczesne badania osobowości ludzkiej opierają się na rozmaitych przesłankach. Wybór teoretycznej podstawy badań przesądza o charakterze teorii osobowości. Wyróżnić można trzy podstawowe typy teorii:

- biologiczne — akcentują znaczenie determinant somatycznych: instynktów, popędów, dziedziczenia, oddziaływania gruczołów dokrewnych;
- socjologiczne — wskazują na wpływ uwarunkowań sytuacyjnych, kulturowych: osobowość przedstawiać się może jako system uzewnętrznionych wymagań społecznych;
- psychologiczne — podkreślają one rolę uczenia się, samoświadomości, umiejętności przystosowania się do środowiska.

Osobowości ludzkiej nie można scharakteryzować przy pomocy jednego, wyróżnionego składnika, jest ona bowiem, jak pisze S. Ossowski, „córka wielu matek”. Jej ostateczny kształt wynika nie tylko z indywidualnych różnic konstytucjonalnych, lecz także z charakteru doświadczeń, uczestnictwa w krzyżujących się zbiorowościach, rodzaju systemu społecznego w jakim wzrastała, dziedzictwa kulturowego, przekazywanego jej przez przodków, od uczestnictwa w życiu kręgów społecznych, do których należy, bądź do których aspiruje. Otoczenie społeczne umożliwia bądź nie zezwala na aktywizowanie się w jednostkach spuścizny Ormuzda bądź Arymana: Ossowski nawiązuje do koncepcji manichejskiej, zgodnie z którą Aryman wszczepił w naturę ludzką zło i grzech, Ormuzd zaś to, co mądre i dobre. Teza o rozszczepieniu świata i rozszczepieniu duszy ludzkiej obecna była w tradycjach: orfickiej, platońskiej, w chrześcijaństwie. Ossowski powoływał się także na Montaigne'a, który w *Próbach* określał człowieka jako istotę „osobliwie letką”, „różnoraką”, „odmienną”.

S. Ossowski zainteresowany jest głównie motywacjami ludzkimi, impulsami do działań, nie zaś ich zewnętrznymi przejawami. Podobnie jak Z. Freud czy E. Fromm wskazuje na ścieranie się w naturze ludzkiej „wrogich sobie wzajem dobrych i złych mocy”, bada mechanizmy zachowania człowieka normalnego, nie patologicznego, u którego jednak wyraźnie dostrzec można przejawy wyrachowanego egoizmu, tendencji destrukcyjnych, ale także i dążeń altruistycznych, działań skierowanych na wytwarzanie i ochronę wartości.

Osobowość ludzka jest, zdaniem S. Ossowskiego, dynamicznym układem, złożonym z szeregu elementów, pomiędzy którymi zaznaczają się „głębokie zależności wzajemne”. Jednak ta zgodność, harmonia ustępuje miejsca konfliktom, które manifestować się mogą zarówno w procesach o charakterze symbolicznym (tańcu, ekstazie), jak i czynnościach konkretnych, postawach, zamiłowaniach. Uczony rozpatruje niektóre rodzaje dwoistości i wielopostaciowości w psychice ludzkiej, wskazuje, jak poszczególne tendencje ustępują miejsca innym, by w niedługim czasie dominować i z intensywnością kształtować dążenia ludzkie oraz wpływać na dobór metod ich realizacji. Badał, w jakim stopniu od społecznej struktury zależy liczba i rodzaj postaw psychicznych oraz ich wyrazistość. Natężenia sposobów zachowania się, uznawanych za agresywne, nie wyjaśniał przy pomocy teorii instynktywistycznych, jak czynił to np. E.

Fromm, lecz poprzez odwołanie się do różnych typów społecznych sytuacji.

S. Ossowski uzasadniał przekonanie o wzajemnym uwarunkowaniu się struktury społecznej i kultury, struktury społecznej i osobowości, kultury i osobowości. Tę trudną problematykę, którą od wielu wieków zajmowała się filozofia, następnie również psychologia, socjologia, ekonomia i antropologia rozpatrywał przyjmując za punkt wyjścia tezę o nierównomierności rytmu przemian w dziedzinie produkcji materialnej, strukturze społecznej oraz kulturze i wpływie tej nierównowagi na kształtowanie się licznych form ludzkiego polimorfizmu.

Z kolei namysłowi nad „tendencjami uczuciowymi”, „intencjami”, „możliwościami” towarzyszyło u S. Ossowskiego wezwanie do aktywnej, zaangażowanej postawy. Wnikliwiej niż inni autorzy przedstawiał dramat ludzkich działań: zamiary, cele, środki, którymi włączyć pragnie jednostka, mogą uniezależnić się od niej, gdyż swoiste siły tkwią także w narzędziach i otoczeniu społecznym. Nieprzypadkowo S. Ossowski powołuje się na M. Schelera, który udowodnił, iż wzbogacenie się i zróżnicowanie kontaktów międzyludzkich, także pełniejsze rozumienie potrzeb innych ludzi doprowadziło do wytworzenia „nowych form okrucieństwa, zazdrości, radowania się cudzym nieszczęściem”. S. Ossowski odczuwa potrzebę wypracowania miar, służących prawidłowej ocenie ludzkich czynów. Z jego wypowiedzi wynika, że zgodziłby się na przyjęcie:

- miar społecznych: socjologowie określają je jako uznane w społeczeństwie czy kręgu kulturowym normy służące ocenie świata ludzi i rzeczy;
- miar subiektywnych, czyli takich, jakimi posługują się poszczególne osoby, oceniając środowisko wobec nich zewnętrzne;
- miary świata wewnętrznego, które jednostka wytwarza w swej indywidualności wówczas, kiedy tworzy, określa cele, kieruje się siłą woli i wyobraźni. Jednak i na te dziedziny wpływ wywiera środowisko społeczne, proponując mierniki, przyjęte w danej kulturze.

Osobowość ludzka może być niespójna na różnych poziomach, jednostka może „czuć w sobie różnych ludzi”, zaś występujące powszechnie rozdarcie wewnętrzne czyni bezużytecznymi zarówno koncepcje optymistyczne, jak i pesymistyczne. Pełniejszemu zrozumieniu rozterek wewnętrznych służyć ma, przyjęta przez S. Ossowskiego, teza o konfliktowym charakterze wartości. Uczony pisze o wartościach uznawanych, odczuwanych i realizowanych: to, że posługuje się terminologią psychologiczną oznacza, iż analiza rzeczywistości psychicznej jest dla niego punktem wyjścia do pełniejszego poznania i opisu zjawisk kultury. Według S. Ossowskiego bowiem wszelkiego typu treści kulturowe znajdują swoje miejsce bądź w świadomości poszczególnych jednostek, bądź też w wytworach kultury materialnej, spełniających funkcje społeczne poprzez kształtowanie przekonań, nawyków i reakcji emocjonalnych osób, które wchodzi z nimi w kontakt.

Analizując problem konfliktów wartości S. Ossowski rozpatruje go zarówno w płaszczyźnie psychologicznej, jak i aksjologicznej. Subiektywne rozterki, konflikty osobiste wyjaśnić można sensownie jedynie wówczas, kiedy odniesie się je do wartości, mających znaczenie społeczne. S. Ossowski o konflikcie między wartościami mówi wówczas, kiedy rozpatruje przypadki zderzenia wartości ważnych, społecznie akceptowanych, mających walor pozaosobisty, a przy tym akceptowanych indywidualnie. Wartości — normy społeczne mają znaczenie dla jednostki, która nie może pozostawać zamknięta w obszarze jej własnych przekonań, opinii, lecz liczyć się musi z wartościami dyrektywnymi, współokreślającymi jej preferencje i przeżycia; wartości te stanowią także czynnik kontrolny realizacji kierunku dążeń.

W dziedzinie aksjologii S. Ossowski reprezentuje stanowisko pluralistyczne. Przyjmuje bowiem istnienie różnych rodzajów wartości i wielu typów przeżyć, które się z nimi wiążą. Ustalenia S. Ossowskiego zmierzają w tym kierunku, by wyodrębnić wartości o charakterze: - psychologicznym, — socjologicznym i — kulturowym.

Granice pomiędzy poszczególnymi rodzajami dóbr nie są ostre: uczony zauważa, jak określone wartości wkraczają w dziedziny, które zdawały się być zarezerwowane dla innych. Spostrzega także, iż o zaliczeniu wartości do określonej klasy przesądza nie tyle nieobecność elementów charakteryzujących inne rodzaje wartości, co raczej silniejsze uwydatnienie cech, uznanych dla tej właśnie kategorii dóbr za szczególnie ważne. I tak, wartości o charakterze psychologicznym (S. Ossowski posługuje się terminami: wartości uznawane i wartości odczuwane) mają silne oparcie w procesach emocjonalnych: zakresie i żywości wyobraźni, sile woli, stopniu wrażliwości, rodzaju pragnień, hartie ducha. S. Ossowski trafnie spostrzega, że wartości odczuwane i uznawane mogą występować w świadomości ludzi na dwu odmiennych

płaszczyznach i powodować, że człowiek posługiwać się będzie dwoma odmiennymi miarami: „poznawczą”, kiedy na plan główny wysuną się wartości uznawane i „emocjonalną”, gdy najważniejszymi okażą się wartości odczuwane. S. Ossowski wskazuje także na znaczenie nierówności pomiędzy poziomami, na jakich sytuują się wartości w ich aspekcie jednostkowym (czyli wówczas, kiedy są one przedmiotem zainteresowań konkretnych osób), bądź też w aspekcie społecznym (tj. wtedy, gdy będą miały charakter norm społecznych, funkcjonujących w interesie zbiorowości).

Podkreślając znaczenie wartości o charakterze odczuwanym S. Ossowski staje w obronie indywidualności jednostki i jej prawa do własnych wyborów, do obrony świata, który sama tworzy i któremu nazbyt często zagraża środowisko zewnętrzne. Wartości jednostkowe, subiektywne stanowią jednak tylko jedną z dziedzin ludzkiego świata. Inne są zespoły reguł postępowania, które są własnością grup społecznych lub całych społeczeństw. Nakładanie się zróżnicowanych wpływów ma znaczenie dla sposobu rozpoznawania przez jednostkę przedmiotów i zjawisk jako wartościowych. Samym zróżnicowaniem warunków zewnętrznych i skalą oddziaływania środowisk nie udaje się w pełni wyjaśnić ludzkiej osobowości. Stopień polimorfizmu jednostek jest tak znaczny, iż S. Ossowski nie waha się napisać, że także „u ludzi w pewnych konstelacjach społecznych osobowość przybrać może postaci, które staną w ostrym kontraście do tego, co oni sami uważają za normalną postać swej psychiki”. Wielopostaciowość ludzka ma swe źródła głównie w złożonym charakterze nowoczesnej kultury, tempie przemian kulturowych, oddziaływaniu niezgodnych ideologii, konfliktach pomiędzy prawdą naukową a wiarą religijną, pomiędzy próbami ratowania godności własnej i ulegania cudzym rozkazom.

Wiele uwagi poświęcił S. Ossowski funkcjom stereotypów: ich osobotwórcza funkcja wiąże się z ich powszechnością. Sugestywność stereotypów ulega wzmocnieniu w szczególnych okolicznościach: S. Ossowski podaje przykład Polaka wśród cudzoziemców. Wyjście poza stereotyp możliwe staje się dopiero wówczas, kiedy jednostka okaże się zdolna do wyźłobienia trwałych rysów swojej osobowości i kiedy w nowy sposób odbierana będzie przez osoby inne.

Godność osobistą, honor uznawał S. Ossowski za wartości fundamentalne: podobnie jak Arystyp wskazywał na cechy przysługujące człowiekowi „słusznie dumnemu”. Ten model godności znajduje swoje rozwinięcie w etosie europejskiego rycerstwa. Dodajmy, że godność ludzką rozpatrywano głównie w następujących perspektywach: teocentrycznej bądź racjonalistycznej; uznawano ją za wartość elitarną bądź dostępną dla każdego; pojmowano ją jako cechę jednostki lub grupy społecznej.

S. Ossowski nie wiązał godności ludzkiej, jej genezy i celu ze światem niematerialnym (np. Bogiem myślicieli chrześcijańskich), nigdy też nie uznawał jej za dobro elitarne. Podobnie jak I. Kant pojmował godność jako wartość wyróżnioną, konstytuowaną w moralnym postępowaniu jednostek.

Własną postawę wobec życia uczony określał tak oto: "*Vivere non est necesse*. Życie samo przez się nie jest czymś tak bardzo ważnym i przejście w stan materii nieorganicznej nie jest czymś tak bardzo ważnym. Życie jest ważne jako okazja do przeżywania i do czynienia rzeczy, dla których warto żyć. I dlatego rację miał Juvenalis, gdy się dziwował ludziom, którzy dla ocalenia życia gotowi byli poświęcić wszystko, co życiu urok i wartość nadaje”.

Wglądu w przemyślenia S. Ossowskiego z zakresu aksjologii dokonuję w przeświadczeniu, że chociaż wiedzy tej nie można uznać za „praktyczną” w tym rozumieniu, że od jej rozstrzygnięć zależą zachowania się człowieka w pewnych określonych sytuacjach, to jednak ma ona znaczenie dla kształtowania „głębokości” osobowości ludzkiej zarówno w obszarze doznań intelektualnych, jak i emocjonalnych.

„Res Humana” nr 4/1993.

Krystyna Skurjat

Doktor habilitowany, pracuje w Katedrze Nauk Humanistycznych Akademii Rolniczej we Wrocławiu. Autorka pięciu książek i ok. 90 artykułów z zakresu polskiej filozofii kultury, filozofii społecznej, historii filozofii.

[Pokaż inne teksty autora](#)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5310) (http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5310)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz
Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl